

ХЭРЭГ БҮРТГЭЛТ, МӨРДӨН БАЙЦААЛТЫН НУУЦЛАЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

*ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш,
цагдаагийн дэд хурандаа П.Эрдэнэбаатар*

Товч утга: Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлалыг хангах, эрх зүйн зохицуулалт хуулийн хэрэгжилт, төр, байгууллага, хувь нууцыг хамгаалах тэдгээрийн эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох талаар авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг: Хэрэг бүртгэлт, Мөрдөн байцаалт, мөрдөн шалгах ажиллагаа, нууц, нууцлал, төрийн нууц, байгууллагын нууц, хувь хүний нууц, баталгаа, эрүүгийн хэргийн материал,

Үндсэн хэсэг. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлал гэх ойлголт Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд өөр өөр нэр томъёогоор хуульчлан баталгаажиж, нарийвчлан зохицуулагдаагүйгээс гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагаанд бэрхшээлийг учруулж хүний эрх, эрх чөлөө, хуулиар хамгаалагдсан ашиг сонирхол зөрчигдөж байна.

2017 онд батлагдсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд "эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа" гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах, түүнд прокурор хяналт тавих, яллагдагчийг шүүхэд шилжүүлэх, эрүүгийн хэргийг анхан шатны, давж заалдах, хяналтын журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагаа¹, "Мөрдөн шалгах ажиллагаа" гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад прокурорын зөвшөөрлөөр, эсхүл мөрдөгч бие даан явуулах хуульд заасан ажиллагаа², Эрүүгийн хуульд "Мөрдөн шалгах ажиллагааны нууцыг задруулах"³, харин Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд "Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлал"⁴ гэж тус тус томъёолон хуульчилсан.

Түүчлэн, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зарим асуудлын талаар хэвлэлийн эрх чөлөө ойлголтын дор хэвлэл мэдээлэл, цахим, вертуаль орчинд төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг задруулах, шүүхийн шийтгэх тогтоол гарах хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт буруутайд тооцохгүй байх зарчим хэрэгжихгүй байна гэж үзэж болох юм.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлал гэдэг нь өргөн утгаараа дараах шинжүүдийг агуулна. Үүнд:

- Мөрдөгчийн хараат бус үйл ажиллагаа явуулах нөхцөлүүд /Мөрдөгчийн ургийн овог гэрийн хаяг, албан тушаал, утас, ам бүл, эрхэлсэн албан тушаалын урьдах байдал/;
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтыг хангах ялангуяа шүүхийн өмнөх болон шатны хэвийн үйл ажиллагааг хангах боломж;
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдын хууль ёсны эрх ашиг сонирхол, зөрчигдсөн эрхийг нөхөн сэргээхэд чиглэгдэх;

¹ Төрийн мэдээлэл. 2017. №23. ЭХХШТХ-ийн 1.36 дугаар зүйл

² Төрийн мэдээлэл. 2017. №23. ЭХХШТХ-ийн 1.9 дүгээр зүйл

³ Төрийн мэдээлэл. 2016. №7. Эрүүгийн хуулийн 21.9 дүгээр зүйл

⁴ Төрийн мэдээлэл. 2017. №23. ЭХХШТХ 29.3 дугаар зүйл

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад нууцлал зохих баримтат мэдээлэл, материалыг хамгаалах, төр, байгууллага, хувь хүний нууц тул хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд шууд хамааралтай нотлох баримтууд хамаарна. Тухайлбал, гэрч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч, иргэний хариуцагч, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн мэдүүлэг, эд мөрийн баримт, баримт бичиг, шинжээчийн дүгнэлт, мөрдөгчийн магадлагаа, кино, ба гэрэл зураг, зураглал, дууны, дуу-дүрсний бичлэг, ул мөрнөөс авсан хэв, мөрдөн шалгах ажиллагааны тогтоол, тодорхой ажиллагаа, шүүх хуралдааны тэмдэглэл, хүн, хуулийн этгээд албан тушаалтнаас ирүүлсэн гомдол, мэдээлэл, прокурорын яллах дүгнэлт, шүүхийн шийтгэх тогтоол, эрүүгийн хэргийн талаар харилцан туслалцаа үзүүлэх ажиллагаанд мөрдөн байцаалтын нууцлалыг задруулахгүй, түгээхгүй байх;

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд баримталж буй /криминалистикийн арга зүй/ тактик, стратеги, цаашид авах, арга хэмжээ баримжаалж буй чиглэл, төлөвлөлт, төлөвлөгөө, удирдамж;

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцож байгаа оролцогч, төр, байгууллага, хувь хүний нууц орно.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлалыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилттой уялдуулан дараах байдлаар дэлгэрүүлэн авч үзвэл:

- Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах байгууллагын зохион байгуулалтын бүтэц төсөв, орон тоо, холбогдох мэдээ, баримт;

- Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эрх бүхий албан тушаалтны хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын төлөвлөлт, явц, үр дүнгийн талаарх баримт бичиг;

- Мөрдөгчийн ажлын төлөвлөгөө, биелэлт, ажлын тайлан, мөрдөгчийн хувийн хэрэг, үүрэг, даалгавар, албан бичгийн эх хувилбар, дэвтэр, хуудас, гэмт хэргийн талаарх танилцуулга, мэдээ, мэдээлэл;

- Гэмт хэргийн тухай гомдол, мэдээллийн тоо бүртгэл, түүнд байгаа баримт бичиг, материал;

- Мөрдөн шалгах байгууллагын техник хэрэгслийн зохион байгуулалт, байршил, ашиглалтын байдал, хамгаалалт, дохиолол, хяналтын хүч хэрэгсэлтэй холбоотой мэдээ, баримт;

- Гэмт хэргийн тухай гомдол, мэдээллийн эх сурвалж, түүнийг өгсөн хүний овог нэр, гэрийн хаяг болон ажлын хаяг бусад мэдээлэл;

- Эрүүгийн хэргийн хавтаст материал;

- Бусад шаардлагатай баримт, сэлт мэдээлэл гэх мэт;

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 7.2 дугаар зүйлд гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай хүн, хуулийн этгээдийн гэм буруутай эсэхийг урьдчилан тогтоохыг хориглоод шүүх, прокурор, шинжээч, мөрдөгч, эрх бүхий албан тушаалтанд яллагдагч, шүүгдэгчийн гэм буруугийн талаар урьдаас хөдөлбөргүй үнэн гэж тогтоосон ямар ч нотлох баримт байж болохгүй⁵ гэж заасан.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд шүүхийн шийтгэх тогтоол гарах хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд үл тооцож болно гэж заасан үндсэн зарчмын илэрхийлэл юм.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд гэмт хэрэг үйлдсэн, хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоохоор мөрдөн шалгах ажиллагаа хийгддэг тул нууцлалыг чанд сахих ёстой юм. Энэ

⁵ Төрийн мэдээлэл. 2017. №23. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

утгаар хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах байгууллага, албан тушаалтан хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын төлөвлөлт, явц, үр дүнгийн нууцлалыг хангаж ажиллана.

Мөрдөгч нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад олж мэдсэн төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг задруулахгүй байж, холбогдох баримт бичгийг хамгаалах арга хэмжээ авна. Энэ талаар төрийн нууцын тухай хуулинд Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу төрийн нууцад хамааруулсан, тус улсын гадаад бодлого, эдийн засаг, шинжлэх ухаан, техник-технологии, батлан хамгаалах, тагнуул, сөрөх тагнуул, гүйцэтгэх ажилтай холбоотой бөгөөд задруулбал үндэсний аюулгүй байдалд хор хохирол учруулахуйц мэдээллийг томъёолол, дүрс зураг, дохио тэмдэг, техник-технологийн шийдэл болон үйл ажиллагааны хэлбэрээр өөртөө агуулж байгаа мэдээ, баримт бичиг, эд зүйл, объект, үйл ажиллагааг хэлнэ гэж заажээ. Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үүднээс зарим барилга, байгууламж, төрийн эрх бүхий байгууллагаас хэрэгжүүлж байгаа тодорхой үйл ажиллагааг төрийн нууцад хамааруулж болох тухай заалт мөн бий. Төрийн нууцын тухай хуулийн дээрх заалтын дагуу Төрийн нууцын тухай жагсаалтыг батална.

Мөрдөгч нь төр, байгууллага, хувь хүний нууцтай холбоотой ажиллагаанд оролцсон, байлцсан хүнд нууцыг задруулахгүй байх үүргийг сануулж, бичгээр баталгаа гаргуулна. Хувь хүний нууц тухай хуульд Монгол Улсын болон гадаадын иргэн, харъяалалгүй хүн Монгол Улсын хууль тогтоомжид нийцүүлэн нууцалсан бөгөөд задруулбал тухайн хүний хууль ёсны ашиг сонирхол, нэр төр, алдар хүндэд илтэд хохирол учруулж болзошгүй мэдээ, баримт бичиг, биет зүйл гэж тодорхойлон дараах төрлүүдэд ангилан авч үзсэн байна.

- Захидал харилцааны нууц – Захидал, цахилгаан, илгээмж, өргөдөл зэрэг шуудан холбооны хэрэгслээр бусад хүн, байгууллагатай солилцож буй мэдээ, баримт бичиг, биет зүйл;
- Эрүүл мэндийн нууц – Тухайн хувь хүний бие эрхтний гажиг, нийтэд аюултай онцлог зарим халдварт өвчнөөс бусад өвчнөөр өвчилсөн тухай мэдээлэл;
- Хөрөнгийн нууц – Зөвхөн эд хөрөнгө, оюуны өмч, эрхийн эзэн, эсхүл түүний итгэмжлэгдсэн хүмүүс мэдэх, түүнчлэн эрх бүхий байгууллага албан тушаалтны албан үүргийнхээ дагуу олж мэдсэн мэдээ, баримт бичиг, тоо, гэрээ хэлцэл, биет зүйл;
- Гэр бүлийн нууц – Бусдад задруулбал тухайн хувь хүн, түүний гэр бүлийн гишүүдийн нэр төр, алдар хүнд, ашиг сонирхолд харшлах мэдээлэл;
- Хуулиар тогтоосон бусад нууц;

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг нийтэд мэдээлэх талаар аливаа хүсэлт гарсан тохиолдолд мөрдөгч энэ тухай хэрэгт хяналт тавьж буй прокурорт танилцуулна.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад төрийн нууцтай холбоотой асуудал гарвал мөрдөгч холбогдох байгууллагын удирдлагад мэдэгдэж, нууц хариуцсан албан тушаалтныг байлцуулна. "Байгууллагын нууц" гэж хүний эрх, нэр төр, алдар хүнд тухайн байгууллагын хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор холбогдох хуулиар нууц гэж тогтоосон мэдээ, баримт бичиг, биет зүйлийг хэлнэ хэмээн тодорхойлсон байдаг. Байгууллагын нууцад юу хамаарахыг байгууллага өөрөө тогтоодог.

Байгууллагын албан үйл ажиллагааны онцлогтой холбоотой, эсхүл шударга өрсөлдөөнт зах зээл, давуу талаа хамгаалах зорилгоор байгууллага өөрөө нууцалж хамгаалалтдаа авсан, задруулбал хууль ёсны ашиг сонирхолд нь хор уршиг учруулж болох нууц мэдээ, технологийн шийдэл, төсөл, судалгаа-шинжилгээний баримт бичиг, шаардлагатай техник, тоног

төхөөрөмжийг байгууллагын нууцад хамааруулж болно. Мөн байгууллагын нууцыг дараах байдлаар ангилна. Үүнд:

- Үйлдвэрлэлийн нууц: үйлдвэрлэлийн арга, технологи, шинэ техник, машин механизм, техникийг бүтээх арга, түүний давуу тал болон тендертэй холбоотой нууцууд
- Санхүү, худалдааны нууц: байгууллагын нягтлан бодох бүтгэлийн баримт бичгүүд, харилцагчтай байгуулсан гэрээ, хэлцлийн нөхцөл, бараа бүтээгдэхүүний үнэ, цалин хөлс тогтоох арга, аргачлал
- Мэдээллийн нууц

Байгууллага өөрсдийн нууцын тухай журмыг тогтоон мөрдөж хамгаална. Мөн дараах байдлаар байгууллагын нууцаа хамгаалах зохицуулалт хийдэг. Үүнд:

- Нууцад тооцогдох мэдээллүүдийг зэрэглэх
- Мэдээлэл авч ашиглах ажилтнуудыг тогтоох
- Хөдөлмөрийн гэрээнд нууцын тухай заалт оруулах

Нууцыг хамгаалах зорилгоор шаардлагатай гэсэн тоног төхөөрөмж, компьютер хэрэгслэлийг кодлох зэрэг олон аргуудыг хэрэглэдэг. Хуулийн этгээд, аль нэг байгууллага нь иргэдээс ямар нэг мэдээлэл нууцлах, жагсаалт гаргах ёсгүй бөгөөд үүнийг зөвхөн хуулийн хүрээнд шийдвэрлэнэ.

Хэрэгт хяналт тавьж буй прокурор хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг нийтэд мэдээлэх тухай зөвшөөрлийг албан бичгээр өгнө. Зөвшөөрөлд эрүүгийн хэргийн талаар ямар зорилгоор, ямар хэмжээнд нийтэд мэдээлэхийг нэг бүрчлэн тодорхой тусгаж өгнө.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг прокурорын зөвшөөрснөөр, прокурорын мэдэгдэх бололцоотой гэж үзсэн хэмжээгээр нийтэд мэдэгдэж болно. Хэрэгт хяналт тавьж буй прокурор хүсэлтийг хүлээн авмагц эрүүгийн хэргийн материалтай танилцан нотлох баримтанд дүгнэлт хийж, эргэлзээгүй нотлогдсон, хэргийг цаашид шалгаж шийдвэрлэхэд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй нөхцөл байдал тогтоогдсон эсэхийг хянаж, дээд шатны прокурорт танилцуулан хүсэлтийг хангах эсэхийг шийдвэрлэнэ.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд “хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг гагцхүү прокурорын зөвшөөрснөөр, түүний бололцоотой гэж үзсэн хэмжээгээр нийтэд мэдэгдэж болно”⁶ гэсэн заалт нь өнөөгийн байдлаар эрүүгийн хэргийн мэдээ, баримтыг хамгаалах гол эрх зүйн зохицуулалтын үүрэг гүйцэтгэж байна.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа нь прокуророос хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээх, эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах хэргийн дугаар авахаас эхлээд хяналт, шат дамжлага ихтэй, цаг хугацаа шаардсан нууцлал алдагдах эрсдэлтэй, мөрдөн шалгах эрх бүхий албан тушаалтан хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг бүрэн гүйцэд ойлгож үнэлэж дүгнэх боломжгүй төвөгтэй байдал практикт бий болж байна.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг зөвхөн тухайн хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулж буй мөрдөн шалгах эрх бүхий албан тушаалтан, хэрэгт хяналт тавьж буй прокурор харьцах бөгөөд эрүүгийн хэргийн талаархи нууцлалыг чанд хадгалах үүрэгтэй байна.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад цугларсан нотлох баримтууд зөвхөн гарсан хэргийн бодит үнэнийг тогтооход чиглэгддэг тул нийтэд мэдээлэх шаардлагагүй байхад хэргийн талаар хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр сурталчлах, тараах явдлыг гаргуулахгүй, төр, байгууллага, хувь хүний нууцтай холбоотой материалыг задруулахгүй байх үүргийг мөрдөгч,

⁶ Төрийн мэдээлэл. 2017. №23. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

хэрэгт хяналт тавьж буй прокурор хариуцана. ЭХХШ болон Прокурорын байгууллагын тухай хуульд зааснаар эрүүгийн хэргийн материалыг зөвхөн прокурорын зөвшөөрлөөр нийтэд мэдээлнэ .

Мөрдөгч төр, байгууллага, хувь хүний нууцад хамаарахгүй, гэмт хэрэг үйлдсэн арга хэрэгслийг сурталчилсан шинжгүй, бусдын нэр хүндийг гутаах зорилгогүй, гэм буруутай гэж шууд буруутгаагүй мөрдөн байцаалтын материалыг гагцхүү прокурорын зөвшөөрснөөр, түүний бололцоотой гэж үзсэн хэмжээгээр нийтэд мэдэгдсэн эсэхэд прокурор хяналт тавина. Эрүүгийн хэргийн дараахь материалыг нийтэд мэдээлэхийг хориглодог. Үүнд:

- Хуулийн хүчин төгөлдөр шийдвэр гарах хүртэл яллагдагчийг гэмт хэрэг үйлдсэн, гэм буруутай гэж олон нийтэд мэдээлэх;

- Хүчирхийлэл, аллага, садар самууны холбогдолтой мэдээлэл;
- Гэмт хэрэг үйлдсэн арга хэрэгслийг нарийвчлан заасан мэдээлэл;
- Төр, байгууллага, хувь хүний нууц, нэр төр, алдар хүндтэй холбоотой хувийн мэдээлэл;

- Гэрч, хохирогчийн овог, эцэг, эхийн нэр, өөрийн нэр, оршин суугаа газар, өмчлөлд нь байгаа үл хөдлөх эд хөрөнгө, харилцах утасны дугаар, тээврийн хэрэгслийн улсын дугаар;

- Мөрдөн шалгах нууц ажиллагаатай холбоотой мэдээлэл;
- Хамтран ажиллах этгээдтэй холбоотой мэдээлэл;
- Хэргийг илрүүлэх, нотлох баримт цуглуулах ажиллагааны арга хэлбэртэй холбоотой мэдээлэл;

- Бүрэн шалгагдаж нотлогдоогүй, эргэлзээтэй хэрэг, нотлох баримтын талаар;
- Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд сөрөг нөлөө үзүүлэхүйц мэдээлэл;
- Өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагчид холбогдох гэмт хэргийн талаархи мэдээлэл;
- Насанд хүрээгүй хүн хохирсон гэмт хэргийн талаархи мэдээлэл.

Энэ зүйлд заасан зохицуулалт нь хүсэлт, гомдлыг шалгасан материал, хэрэг, материалын хуулбар, хяналтын хавтас, хэргийн түүвэр, прокурорын даалгаварт нэгэн адил хамаарна. Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн 17.1.3-т “албан үүрэгтэй нь холбогдож илэрхий болсон, эсхүл өөрт нь итгэмжлэн мэдэгдсэн төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг хадгалах”⁷ үүргийг чанд сахихаар хуульчилан баталж өгсөн. Одоогоор эрүүгийн хэргийн архивт байгаа материалтай танилцах журам үйлчилж байна. Үүнээс үзэхэд шүүхийн шийдвэр, таслан шийдвэрлэх тогтоол /шийтгэх тогтоол/, мөрдөн байцаалтаас хэрэгсэхгүй болгосон тогтоол, эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзсан тогтоол, магадлал, захирамжийг хуулбарлан авч болохоор байна.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж байгаа байгууллага, албан тушаалтан, алба хаагчийн албаны нууцлал, сонор сэрэмж алба хаагчдын сахилга ёс зүйд тавих удирдах албан тушаалтны дотоодын хяналт шалгалт хангалтгүй, хариуцлагын тогтолцоо дутагдалтай байдлаас шалтгаалан хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлал алдагдаж хэргийг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор шалгахад бэрхшээл учруулж байна. Тухайлбал, эрүүгийн хэргийн материалыг үндсэн эх сурвалжтай хэвлэл мэдээлэл, цахим орчинд зарим мөрдөн шалгах тодорхой ажиллагаатай холбоотой нотлох баримт, мэдээ, материал, тавигдах гэх мэт.

Хэргийн материалыг нийтэд мэдээлэх гэдгийг хэргийн материалыг зөвхөн прокурорын зөвшөөрөлтэйгөөр нийтэд мэдээлнэ гэж ойлгогддог боловч хэвлэл мэдээлэлийн байгууллага,

⁷ Төрийн мэдээлэл. 2017. №24. Прокурорын тухай хууль

сэтгүүлчид хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг хууль зүйн үндэслэлгүйгээр шаардах, улмаар мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд саад учруулж хараат бус байдалд нь сөргөөр нөлөөлж болохыг анхааран үзэх шаардлага тулгарч байна.

Мөрдөн шалгах байгууллагад шалгагдаж байгаа эрүүгийн хэргийн талаар хууль сахиулах байгууллагын нэр хүндэд тухайн хэрэгтэй нь холбогдуулан халдаж, илт үндэслэлгүй мэдээ баримт тарааж, мөрдөн байцаалтын үйл ажиллагаанд саад үйл ажиллагаа идэвхтэй явж байгааг мөн анхааран үзэх шаардлага тулгараад байна. Иймд эдгээр тохиолдолд хууль зүйн хүрээнд хэрхэх вэ гэдэг асуудал зүй ёсоор тавигдана.

Үүнийг Эрүү, Иргэний хууль, Хувь хүний нууцын тухай, болон Байгууллагын нууцын тухай хуулиар зохицуулж, мэдээллийг тараасан хэвлэл мэдээлэлийн байгууллага, сэтгүүлч, цахим орчинд нийтэлсэн нийтлэлч байсан анхааран үзэж эрх зүйн зохицуулалтыг сайжрангуй болгох хэрэгтэй юм.

Дээр дурдсан хувь хүний болон байгууллагын нууцын зарим асуудал нь ЭХХШ ажиллагааны хүрээнд хамгаалагдаж байгаа тохиолдолд “ЭХХШ ажиллагааны нууцалбал зохих мэдээ, баримт, сэлт” хэмээн үзэж болох юм гэсэн дүгнэлтийг судлаачаас хийж байна. Тэгвэл эсрэгээр мөрдөн шалгах тодорхой ажиллагаанд хохирогчийн хууль ёсны ашиг сонирхолыг хамгаалан оролцож байгаа сурган хүмүүжүүлэгч, сургуулийн нийгмийн ажилтан, өмгөөлөгч, хууль ёсны төлөөлөгч нь хуулиар эрх, ашиг сонирхолоо хамгаалуулж байгаа хүн, хуулийн этгээдийн нууцыг тарааснаас болж сэтгэл зүйн сөрөг үр дагаварыг амсаж, гэрч, хохирогчийн аюулгүй байдалд нөлөөлж, ахин гэмт хэргийн хохирогч болсон жишээ баримт нэг бус байна.

Дүгнэлт. Өнөөдөр мөрдөн шалгаж дууссан эрүүгийн хэргийн материал, мэдээ баримтыг хэрхэн нууцлах, ил болгох вэ гэдэг асуудал тулгарч байна.

ЭХХШТХ-иар прокурор, хэрэг бүртгэлт мөрдөн байцаалтын нууцлалыг задруулан мэдээлсэн тохиолдолд хэрхэх шийдвэрлэх тухай эрх зүйн зохицуулалт одоогоор байхгүй байна. Иймд прокурор, мөрдөн шалгах ажиллагааны талаархи баримт мэдээллийг задруулж мөрдөн шапгах ажиллагаанд ноцтой саад, хохирол учруулсан бол хэрхэх талаар нарийвчлан зохицуулалт оруулах шаардлагатай юм.

Хувь хүний нууцын тухай хуулиар хамгаалагдсан мэдээллээс бусад тухайн хүн, хуулийн этгээдийн ЭХХШ ажиллагаатай холбоотой мэдээллийг хэвлэл мэдээлэл мэдээлэл нийтлэх, цахим орчинд байршуулах талаар хэвлэл мэдээлэлийн байгууллага, сэтгүүлчийн хүсэлтийг эс зөвшөөрсөн тохиолдолд эрх бүхий албан тушаалтны зөвшөөрөлтэй ч гэсэн мөрдөгч тухайн мэдээллийг нийтэд мэдээлэх эрх зүйн зохицуулалт үгүйлэгдэж байна.

Мөн түүнчлэн ЭХХШ хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн актуудаар хэвлэл мэдээлэлийн байгууллага, сэтгүүлч мөрдөгчөөс ямар нэгэн мэдээлэл хүсэхэд тэрхүү мэдээллийн зөвшөөрлийг прокуророос хэн нь яаж, ямар хугацааны дотор, хэрхэн авах процедур дутагдалтай сайжруулах, зохицуулах шаардлагатай юм. Энэ нь хэвлэл мэдээлэлийн байгууллага, сэтгүүлч мөрдөгчийн үйл ажиллагаанд саад учруулсан эсхүл хүнд суртал, үл ойлголцол, сэтгүүлчийн хууль тогтоомжоор олгогдсон мэдээлэл авах, хайх эрхийг хязгаарласан гэсэн нийгэмд сөрөг мэдээлэл түгээх сөрөг үр дагаврыг бий үүсгэдгийг дурьдаж болох юм.

**Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлалтай
холбоотой ЭХХШХ-ийн түүвэр ишлэл**

1	3.2 дугаар зүйл.Шүүх хуралдааныг нээлттэй явуулах	1.Төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг хамгаалах шаардлагатай, өсвөр насны яллагдагч, арван найман насанд хүрээгүй хохирогчтой холбогдох эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэхээс бусад шүүхийн хэлэлцүүлэг, бүх шатны шүүх хуралдааныг нээлттэй явуулна.
2	5.1 дүгээр зүйл.Өмгөөлөгчийн эрх, үүрэг	2.9.хэрэг бүртгэлтийн хэргийг хаасан, мөрдөн байцаалт дууссан бол хэргийн бүх материалтай танилцаж, төр, байгууллага, хувь хүний нууцад хамаарахаас бусад нотлох баримтыг өөрийн зардлаар хуулбарлаж, хувилж авах;
3	7.6 дугаар зүйл.Өмгөөлөгчтэй харилцах	2.Өмгөөлөгч цагдан хоригдсон яллагдагчтай ганцаарчлан уулзах өрөө нь харилцааны нууцлалыг хангасан байна.
4	8.3 дугаар зүйл.Мэдээллээр хангуулах	3.Прокурор, мөрдөгч хуулиар хамгаалагдсан төр, байгууллага, хувь хүний нууцтай холбоотой асуудлаар хохирогч, түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчид мэдээлэл өгөхгүй. 4.Прокурор, мөрдөгч нь гэрч, хохирогч, сэжигтэн, яллагдагчийн аюулгүй байдалд эрсдэл учруулж болох, эсхүл мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахад саад учруулж болох үндэслэл бүхий сэжиг байгаа бол энэ зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаас гадна бусад мэдээллийг нууцалж болно.
5	9.3 дугаар зүйл.Мэргэжилтэний эрх	3.3.өөрийн оролцсон мөрдөн шалгах ажиллагааны нууцлалыг задруулахгүй байх
6	9.7 дугаар зүйл.Хөндлөнгийн гэрч	4.Хөндлөнгийн гэрчээр оролцсон хүн гэрчийн мэдүүлэг өгөхөөр шүүх, прокурор, мөрдөгчийн дуудсанаар хүрэлцэн ирэх, мөрдөн шалгах ажиллагааны журам сахих, нууцыг задруулахгүй байх үүрэгтэй.
7	13.1 дүгээр зүйл.Гэрч, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хамгаалах шүүхийн шийдвэр гаргах үндэслэл	1.3.мэдээллийн нууцлалыг хангах; 2.1.нийтэд мэдээлэх мэдээллээс гэрч, хохирогчийг танихад ашиглагдаж болох нэр, хаяг, ажлын газар, мэргэжил, бусад баримт мэдээ, мэдээллийг нууцлах, өөрчлөх, арилгах; 2.2.нэрийг нь нууцалсан гэрч, хохирогчийн талаархи мэдээ, мэдээллийг хайх, задруулахыг хориглох; 9.Гэрч, хохирогчийн нууцлал, аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор мөрдөгч өөрийн санаачилгаар, эсхүл гэрч, хохирогчийн хүсэлтийг үндэслэлтэй гэж үзвэл гэрч, хохирогчийн эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэрээс бусад биеийн байцаалтыг мөрдөн шалгах ажиллагааны тэмдэглэлд тусгахгүйгээр тусад нь бичиж битүүмжлэн хавтаст хэрэгт хавсаргана.
8	13.6 дугаар зүйл.Хамтран ажиллах этгээдээр тогтоох шүүхийн хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл	2.Хаалттай явуулсан шүүхийн хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл, бичлэг, тэдгээртэй холбоотой материалыг нууцалж, хавтаст хэргээс тусад нь битүүмжлэн хадгална.
9	16.3 дугаар зүйл.Мэдүүлэг	8.1.нэрийг нь нууцалсан гэрчийн мэдүүлэг;
10	23.2 дугаар зүйл.Хүний биед үзлэг хийх	4.Нүцгэлж хийх үзлэгийг хүний эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, нэр төр, алдар хүнд, хувь хүний нууцыг хамгаалах шаардлага хангасан, бусдаас тусгаарлагдсан орчинд явуулна.
11	23.3 дугаар зүйл.Хэргийн газрын үзлэг	3.11.төр, хувь хүний нууцад хамаарах мэдээлэл алдагдах, эд хөрөнгө устах, үрэгдэхээс хамгаалах.
12	24.4 дүгээр зүйл.Эд мөрийн баримт хураан авах	2.Төрийн нууц агуулсан эд мөрийн баримтыг зохих байгууллагын удирдлагад мэдэгдсэний үндсэн дээр хураан авна.
13	24.5 дугаар зүйл.Мэдээлэл, баримт бичиг гаргуулан авах	1.Мөрдөгч төрийн нууц, хувь хүний эрүүл мэнд, захидал харилцааны нууцтай холбоотой эрүүгийн хэрэгт ач холбогдол бүхий мэдээлэл, баримт бичгийг холбогдох байгууллага, албан тушаалтан, хүнээс прокурорын зөвшөөрлөөр гаргуулан авна. 3.Энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан байгууллага, албан тушаалтан, хүн нь прокурорын шийдвэрт заасан хугацаанд мэдээлэл, баримт бичгийг гарган өгч, нууцлалыг хадгална.
14	32.1 дүгээр зүйл.Хавтаст хэргийн материал танилцуулах	12.Энэ хуулийн 16.8 дугаар зүйлд заасан баримт бичиг, төрийн нууцад хамаарагдах баримт бичигт энэ зүйлийн 4 дэх хэсэг хамаарахгүй.
15	32.6 дугаар зүйл.Хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон, эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тухай тогтоолыг хүчингүй	3.Төрийн нууцтай холбоотой хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон бол яллагдагч, түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчид тогтоолыг энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу гардуулахгүйгээр танилцуулж болно.

16	болгосон прокурорын тогтоолыг танилцуулах 34.4 дүгээр зүйл.Шүүх хуралдааныг нээлттэй явуулах	2.1.төр, байгууллага, хувь хүний нууцтай холбоотой хэргийг хянан шийдвэрлэх
17	35.18 дугаар зүйл.Гэрч, хохирогчийг хамгаалах	2.Энэ хуулийн 13.1 дүгээр зүйлд заасны дагуу нэрийг нь нууцалсан гэрч, хохирогчоос шүүх хуралдаанд мэдүүлэг авахын өмнө тухайн гэрч, хохирогчийг ил болгоно.

1949, 1963, 2002, 2017 онд батлагдсан хуулиудад хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлалын эрх зүйн зохицуулалтын уламжлал, шинэчлэлийн харьцуулалт:

1949 оны ЭБШхууль	1963 оны ЭБШхууль	2002 оны ЭБШхууль	2017 оны ЭХХШТХууль
Нэг зуун хорин ес. Урьдчилсан Мөрдөнбайцаалтаар олж илрүүлсэн мэдээ баримтуудыг гагцхүү мөрдөн байцаагчийн үзэж буйн хэмжээгээр олон нийтэд сонсгох болно. Урьдчилсан мөрдөн байцаалтаар олсон мэдээ баримтуудыг мөрдөн байцаагчийн зөвшөөрөлгүйгээр олонд сонсговоос хуулиар цээрлүүлнэ.	133-р зүйл. Хэрэг бүртгэлт, урьдчилсан мөрдөн байцаалтын материалыг задруулж болохгүй Хэрэг бүртгэлийн ба урьдчилсан мөрдөн байцаалтын материалыг гагцхүү хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурорын зөвшөөрснөөр тэдний бололцоотой гэж үзсэн хэмжээгээр нийтэд мэдэгдэж болно. Шаардлагатай үед хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаалт хэрэг бүртгэлт урьдчилсан мөрдөн байцаалтын материалыг залруулж болохгүй тухай гэрч, хохирогч, иргэний нэхэжлэгч, иргэний хариуцагч, өмгөөлөгч, шинжээч, орчуулагч, хөндлөнгийн гэрч, мөрдөн байцаалт явуулахад байлцсан бусад хүмүүст урьдчилан мэдэгдэж хэрэв үүнийг зөрчсөн байвал БНМАУ-ын эрүүгийн хуулийн 151 –р зүйлд зааснаар хариуцлага хүлээлгэхийн сануулж гарын үсэг авна.	189 дүгээр зүйл. Хэрэг бүртгэлт,мөрдөн байцаалтын материалыг задруулахыг хориглох 189.1. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг гагцхүү прокурорын зөвшөөрснөөр, түүний бололцоотой гэж үзсэн хэмжээгээр нийтэд мэдэгдэж болно. 189.2. Шаардлагатай үед хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг задруулж болохгүй тухай гэрч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч,иргэний хариуцагч, өмгөөлөгч, шинжээч,орчуулагч, хэлмэрч, хөндлөнгийн гэрч,мөрдөн байцаалт явуулахад байлцсан бусад хүмүүст урьдчилан мэдэгдэж, хэрэв үүнийг зөрчсөн тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн 257 дугаар зүйлд зааснаар хариуцлага хүлээлгэхийг сануулж тэднээс гарын үсэг авна.	29.3 дугаар зүйл.Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын нууцлал 1.Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах байгууллага, албан тушаалтан хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын төлөвлөлт, явц, үр дүнгийн нууцлалыг хангаж ажиллана. 2.Мөрдөгч хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад олж мэдсэн төр, байгууллага, хувь хүний нууцыг задруулахгүй байж, холбогдох баримт бичгийг хамгаалах арга хэмжээ авна. 3.Мөрдөгч төр, байгууллага, хувь хүний нууцтай холбоотой ажиллагаанд оролцсон, байлцсан хүнд нууцыг задруулахгүй байх үүргийг сануулж, бичгээр баталгаа гаргуулна. 4.Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад төрийн нууцтай холбоотой асуудал гарвал мөрдөгч эрх бүхий байгууллагын удирдлагад мэдэгдэж, нууц хариуцсан албан тушаалтныг байлцуулна. 5.Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын материалыг прокурорын зөвшөөрснөөр, прокурорын мэдэгдэх бололцоотой гэж үзсэн хэмжээгээр нийтэд мэдэгдэж болно.

Ашигласан материал

Нэг. Хууль тогтоомж

1. Эрүүгийн хууль, 2015 он
2. Эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017 он
3. Прокурорын байгууллагын тухай хууль, 2017 он
4. Хувь хүний нууцын тухай хууль, 1995 он
5. Байгууллагын нууцын тухай хууль, 1995 он
6. Төрийн нууцын тухай хууль, 2016 он

Хоёр. Сурах бичиг, гарын авлага

1. “Монгол Улсын хуучин ба шинэ ЭБШХуулиудын харьцуулсан судалгаа”. УБ., 2002.
2. Б.Лхагварачаа, П.Эрдэнэбаатар, А.Дэлгэрбаяр, Эрүүгийн процессын эрх зүйн ерөнхий тусгай анги. УБ., 2021.

Гурав. Цахим эх сурвалж

1. <http://time.mn/2a5.html>
2. <https://advocate.mn/news/119/single/110>
3. Гэмт хэргийн статистик 2021 мэдээ
4. Мөрдөн шалгах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын ажлын аргачилсан заавар” УБ., 2021
5. "Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, шүүн таслах ажиллагаанд холбогдох баримтын төрөлжсөн архивын ажлын заавар, "Эрүүгийн хэргийн архивын журам Улсын Ерөнхий прокурорын 2011 оны 02 дугаар сарын 16-ны өдрийн 33 тоот тушаалын 1-р хавсралт